

УДК 94 (47) (07) «1812»

В. І. Кабанов*, Л. А. Горбонос**

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Аульська середня загальноосвітня школа I–III ступенів***

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ТЕМИ «ВІТЧИЗНЯНА ВІЙНА 1812 р.» НА ШКІЛЬНИХ УРОКАХ ІСТОРІЇ

Розглядаються особливості викладання в шкільних курсах історії подій Вітчизняної війни 1812 р.

Ключові слова: методика, підручник, російсько-французька війна, зміст, методи викладання, Україна.

Рассматриваются особенности преподавания в школьных учебниках истории событий Отечественной войны 1812 г.

Ключевые слова: методика, учебник, русско-французская война, содержание, методы преподавания, Украина.

The article considers the teaching specifics of Patriotic War 1812 in school historical courses.

Key words: methodics, study-book, Russian-French War, content, teaching methods, Ukraine.

Україна ввійшла в ХХІ століття як держава, що переживає фундаментальні перетворення в усіх галузях суспільного життя: в економічній, політичній, соціальной та культурній. Докорінно змінюються уявлення української спільноти щодо ролі кожного її члена у цих процесах. Постає питання про формування особистості в нових історичних умовах буття.

Неабияку роль у вирішенні даної проблеми відіграє шкільна освіта. Вона як невід’ємна частина суспільної організації також переживає добу перетворень та докорінного реформування. Нова система навчання та виховання молоді має бути водночас національною, інтернаціональною і будуватися на гуманістичних ідеях. У таких умовах для вчителя стає важливим не розгубитися, не відштовхнути в забуття досвід минулих поколінь педагогів. Завдання полягає якраз у тому, щоб гармонійно інтегрувати його в сучасну систему освіти, що тільки формується.

Тема «Вітчизняна війна російського народу 1812 року» займає певне місце у контексті програм для загальноосвітніх навчальних закладів. Зазначена тема вивчається у курсі 9-х класів: «Історія України» та «Всесвітня історія».

Важливість цієї теми надає змогу розглядати події 1812 р. на теренах Російської імперії як ілюстрацію тези щодо найвищого етапу розвитку першої імперії у Франції та початку її падіння. Також логіка наполеонівських походів, успіхи або поразки їх (походів) підтверджують думку про підтримку або спротив іноземної інтервенції корінним населенням країн у залежності від ставлення істеблішменту країни-завойовниці до національного питання.

У програмі 9-го класу курсу «Історії України» ця тема є складовою частиною теми 1-ї «Українські землі у складі російської та австрійської імперії наприкінці ХVІІІ – у першій третині ХІХ ст.». Вона розглядається у контексті впливу міжнародних відносин на землі України. Дана тема розглядається протягом одного уроку (навіть – частини пояснення нового матеріалу) [4].

У підручнику «Історія України (для 9-го класу загальноосвітніх навчальних закладів) під редакцією Ф. Г. Турченка та В. М. Мороко викладення теми «Україна в російсько-французькій війні 1812 року» міститься у межах одного підпункту (№ 3) на стор. 46–49 [6].

Безумовно, події війни розглядаються у суто національній (українські землі) площині. Дана картина військової присутності французьких військ на теренах України (Волинь, Чернігівщина).

Значна частина матеріалу присвячена аналізу різних точок зору української шляхти та інтелігенції у ставленні до нападу французьких збройних сил на Російську імперію. Вчитель звертає також увагу учнів про дві різні реакції українських дворян (це колишня козацька старшина) на вторгнення французької армії. Більшість цих дворян була на боці російського царя, марно сподіваючись на відродження «козацьких вольностей» XVIII ст. Меншість вважала за найкраще підтримати загарбників, що, мовляв, звільнять український народ (разом із російським) від ганебного кріпацтва, а потім і саму Україну перетворять на незалежну державу. Виразно показано прагнення представників українського народу до незалежності (автономії), з одного боку, та певна класова обмеженість й побоювання революційних змін соціально-економічного устрою земель, із іншого.

Акцентовано увагу на справжніх планах імператора Наполеона, а саме – небажанні вирішувати «українське питання» у принципі та проєкті розділу українських земель та входження їх складовою частиною до союзних держав (історія повторюється: приблизно така сама «політиканська» точка зору взяла гору на Паризькій конференції у XX столітті; саме небажання великих держав розв'язувати «українське питання та вирішення його на користь Польщі призвело, почасти, до трагічних наслідків у середині минулого століття).

У матеріалі параграфа відзначено також утворення національних козацьких полків та їхня роль у війні 1812 року. (За аналогією з подіями Другої світової війни: «загравання» з українським народом керівництва Радянської держави відбилося в назві фронтів – Українські; у заснуванні ордена Богдана Хмельницького).

Викладанню теми «Вітчизняна війна російського народу 1812 року» у курсі всесвітньої історії для 9-го класу присвячено значно більше часу при учбовому плануванні у програмах для загальноосвітніх навчальних закладів та безпосередньо при викладенні самої теми.

Так, сама тема вивчається у контексті теми 1: «Велика французька революція кінця XVIII ст. Європа у період наполеонівських воєн» [4]. Їй присвячено близько цілого параграфа № 4 «Падіння першої імперії у Франції» (стор. 51–56) у підручнику із всесвітньої історії нового часу (кінець XVIII–XIX ст.) під редакцією Я. М. Бердичевського, І. Я. Щупака та Л. В. Морозової [1]. Автори зосередились на викладенні міжнародної, дипломатичної підготовки до війни, на загостренні відносин між Францією та Росією. Описано підготовку армії наполеонівської Франції до походу в Росію. Дана характеристика російської армії напередодні війни. Традиційно викладені військові дії: відступ росіян, призначення головнокомандувачем М. І. Кутузова, як кульмінація – Бородінська битва, вступ Наполеона до Москви, розгортання партизанської війни та відступ французької армії.

Подальші пункти параграфа присвячені закордонним походам російської армії та краху імперії Наполеона Бонапарта. Події війни викладено чітко. Проаналізовано причини конфлікту та причини поразки армії агресора. Дано розуміння, чому війна 1812 року у російській історії отримала назву Вітчизняна.

Тема розглядається в курсах історії України (9 кл.) та всесвітньої історії (9 кл.), але окремого уроку з цією назвою програмою не передбачено. В курсі всесвітньої історії війна 1812 р. розглядається як один з епізодів наполеонівських воєн кінця XVIII – початку XIX ст. Імператор Н. Бонапарт прагнув до світового панування, суперниками Франції були Англія та Росія. З метою змусити Росію дотримуватись умов континентальної блокади Великої Британії Франція і почала війну проти Росії у червні 1812 р. Саме для Росії ця війна і стала Вітчизняною.

Раніше в курсі історії СРСР хід війни розглядався щонайменше на 3-х уроках. Кульмінацією теми була Бородінська битва 26 серпня 1812 р. У радянських

підручниках, в історичних атласах було детально описано її перебіг, вчитель згадував відомий вірш М. Лермонтова «Бородино», що його учні вчили в курсі російської літератури ще в 4-му класі, було і завдання на контурних картах. Робився висновок про значення битви, а в кінці вивчення всієї теми – про причини перемоги Росії у війні, вплив цього факту на її подальший, передусім революційний розвиток. Адже майбутні декабристи брали активну участь у війні 1812 р.

Загалом ця тема виграшно використовувалася для патріотичного виховання радянських учнів-підлітків. Дискутуватись на уроці могло лише питання, хто був переможцем у Бородінській битві: росіяни чи французи? Вчителі наводили уривки із джерел, що тодішнім учням здебільшого були невідомі (як і зараз!), легко переконуючи більшість молоді.

«Український елемент» згадувався лише тоді, коли розглядалися наполеонівські плани щодо наступу на Київ («армія Тормасова»), а також при розгляді питання участі широких народних мас у війні («народне ополчення», де брав участь І. Котляревський). Підкреслювалася єдність українського і російського народів у боротьбі проти зовнішнього ворога – наполеонівської буржуазної Французької імперії.

У наш час у курсі всесвітньої історії вчитель також говорить про роль широких народних мас у цій війні, підкреслює особливості російського патріотизму (кріпаки та їхні пани били ворога разом!), наголошує на безперспективності поневолення великих народів та встановлення світового панування будь-якої держави.

Що стосується методики викладання історії, то старі вербально-книжкові методи з елементами деякої наочності поступово вилучаються з арсеналу передових педагогів, хоч і не скрізь. Тут треба зважати на матеріально-технічні можливості конкретної школи, а також на вік і досвід викладача історії. Часто нове – це добре забуте старе.

Слід зазначити, що сучасні підручники не в повній мірі висвітлюють внесок українського народу в розгром наполеонівської армії. У 1812 р. вчителям потрібно залучати додатковий матеріал інших навчальних посібників, зокрема, таких авторів, як О. В. Буштрук [2], О. В. Гісем, О. О. Мартинюк, О. Ф. Трухан [3] та ін., які доповнюють картину цікавими фактами, цифрами та прикладами. Цілком слушною буде інформація про кількість українських військових формувань у складі російської армії [3, с. 138], Шосткінський і Сумський заводи виробляли порох, київський «Арсенал» – зброю, а населення допомагало армії продуктами, фуражем, транспортними засобами, грошима, майном. Усього на потреби війни населення України пожертвувало 9 млн 27 тис. 700 крб, 13,5 пуда срібла, кілька кілограмів золота. Українські полки брали участь у Бородінській битві, а шість з них – у складі російської армії ввійшли в столицю Франції – Париж. Наведений матеріал свідчить, що український народ зробив свій вагомий матеріальний і людський внесок разом з іншими народами Російської імперії у перемогу [2, с. 45–47].

Але якщо сучасність змінює педагогів повільно, то учнів – дуже швидко. Нинішні діти досить непогано поінформовані, на уроках з ними варто впроваджувати інтерактивні методи. Вони дають учням можливість всебічно розкритись у навчанні, демонструючи не лише чисті знання фактів. Ці методи поєднуються із широким залученням мультимедійної техніки та мережі Інтернет.

Зростає роль інтерактивних методів, при яких навчання відбувається шляхом взаємодії всіх тих, хто навчається і навчає. Це співнавчання (навчання у взаємодії та співпраці), в якому і вчитель, і учні є суб'єктами навчання. Основний принцип інтеракції: постійна взаємодія учнів між собою, їх співпраця, спілкування, співробітництво, на відміну від активних та «пасивних» методів, коли спілкування відбувається між учнями і вчителем. Учитель тільки організатор і координатор інтерактивної взаємодії. На відміну від активних методів навчання, які будують-

ся на односторонній взаємодії (її організовує і постійно стимулює учитель), інтерактивні методи принципово змінюють схему взаємодії учасників навчального процесу [5, с. 110].

Однак інтерактивними методами і сучасними технологіями зловживати не слід. Усна розповідь учителя, його посилання на художні твори, застосування наочності та історичних карт мають для сучасної учнівської молоді неабияке значення. Вони «запалюють» учнівський інтерес, підвищують авторитет учителя, який вже не є для учнів винятковим джерелом інформації.

У добре підготовлених класах варто проводити семінари, де учні за допомогою вчителя історії обирають собі теми для майбутніх доповідей-презентацій. Це дає змогу перетворити учня-підлітка на маленького вченого-дослідника, що виступає в класі як на симпозіумі. Так зростає і авторитет учня в класі і школі, і його власна самооцінка, що для нинішніх «вразливих» підлітків психологічно дуже важливо.

Роль учителя на сучасному уроці – це роль організатора, наглядача, консультанта-порадника, контролера та оцінювача навчально-виховного процесу. Технічні засоби та новітні методики повинні сприяти виконанню вчителем історії своїх важливих функцій у навчальному закладі.

Бібліографічні посилання

1. **Бердичевський Я. М.** Всесвітня історія: підручник для 9 класу загальноосвіт. навч. закл. / Я. М. Бердичевський. – Запоріжжя, 2009.
2. **Буштрук О. В.** Історія України : навч. посіб. 9 кл. / О. В. Буштрук. – Х., 2003.
3. **Гісем О. В.** Історія України. 7–9 класи: наочний довідник / О. В. Гісем, О. О. Мартинюк, О. Ф. Трухан. – Х., 2006.
4. Історія України. Всесвітня історія. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 5–11 класи. – Х., 2011.
5. **Пометун О.** Методика навчання історії в школі / О. І. Пометун, Г. О. Фрейман. – К., 2006.
6. **Турченко Ф. Г.** Історія України : підручник для 9 класу загальноосвіт. навч. закл. / Ф. Г. Турченко, В. М. Мороко. – К., 2009.

Надійшла до редколегії 26.12.2012